

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 124 (2011)

Artikel: Jon Semadeni ed ils Cabarets da la Panaglia
Autor: Ganzoni, Annetta
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-323440>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 15.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Jon Semadeni ed ils Cabarets da la Panaglia

Annetta Ganzoni

Dal 1941 scriva Jon Semadeni sieu prüm töch da teater, la *Famiglia Rubar*. Dal 1944 fuonda el cun oters paschiunos la prüma cumpagnia da teater grischuna *La Culissa*, chi in seguit lavura sur trais decennis in differentas constellaziuns pel palc e pel radio¹. Ils prüms töchs, traunter oter *Chispar Rentsch*, *Il pövel cumanda* e la *S-chürdüim dal sulai* sun dramas püttost serius e pesants. Eir dal 1951 sun ils collavuratuors da *La Culissa* occupos cun fatschendas pretensiusas, nempe cun las preparaziuns per la festa da commemoraziun dals 300 ans independenza da l’Austria in Engiadina Bassa: la sted 1952 vain insceno il gö liber da Men Rauch *La festa da la libertà*, inramo dad ün cortegi festiv tres Scuol suot il tema *Guerra e pasch*, cun üna granda partecipaziun our da la populaziun e cun ün public prominent². Tenor Jon Semadeni es gnida sviluppada l’idea per ün gener da teater pü liger – e chi vaiva surtuot da fer rier – propi düraunt quists preparativs impegnativs per la celebraziun da taimpra istorica. Ed in cuort temp es gnieu realiso il prüm program da cabaret *La Panaglia*, cun texts scrits da Men Rauch, da Cla Biert e Jon Semadeni. Dal 1954 es seguieu ün seguond program, *La travaglia dal docter Panaglia*. Il cabaret preschantava problems culturels e politics in maniera ironica e satirica.

Gener e giueders

Il cabaret scu gener ho sieu origin i’l *Cabaret littéraire Le Chat Noir*, fundo a Paris dal 1881 da Rodolphe Salis. El es in generel caracteriso dad üna cumbinaziun da contribuziuns da pled, da musica e da sot. Il cabaret nun ho ün’acziun cuntinueda ma es cumpost da singuls numers chi s’orienteschan vi da l’actualited politica, culturela e sociela, üna sort d’intrategnimaint divertent cun pointas pizchusas in differentas direcziuns. In Svizra as haun profiledas pür relativamaing tard gruppas da cabaret: ün term important es sto la fundaziun dal Cabaret Cornichon a Turich dal 1933. L’an 1943 s’ho furmo il Cabaret Kaktus, dal 1946 il Cabaret Kikeriki, tuots duos a Basilea. Davent dal 1949 ho giuvo il Cabaret Federal da

¹ Per ulteriurs detagls cfr. il *Lexicon da teater svizzer*, s.v. «Jon Semadeni» e «La Culissa».

² Üna skizza dal cortegi previs disegnada da Jon Semadeni per la dumanda da contribuziuns finanziaelas a Pro Helvetia e Chantun Grischun es da chatter in sieu relasch suot la signatura A.7.2., cfr. eir e www.fonoteca.ch.

Turich, davent dal 1954 il Cabaret Rotstift, eir a Turich, per numner quels pü cuntshaints illa Svizra tudas-cha³. Radio e televisiun haun contribuieu a lur granda popularited chi ho gieu sieu effet eir sül public interesse rumauntsch. Il Cabaret da la Panaglia dals ans 1950 d'eira dimena tuottafat actual in sieu gener⁴. 25 ans pü tard quintan Jon Semadeni e Cla Biert in ün'emischiun dad Ernst Denoth sur da quist temp, da la concepziun dals programs e da las experienzas düraunt las turneas chi peran d'esser stedas per els e per il public da lungia memoria⁵!

Giueders dals cabarets d'eiran acturas ed actuors da *La Culissa*, dal 1951 d'eira il quart actur dasper ils trais scriptuors il falegnam Jon Carl. Per il program dal 1954 sun gnidas tiers duos duonnas, Mengia Semadeni ed An-

Il quatter actuors dal program 1951:
Men Rauch, Jon Semadeni, Cla Biert e Jon Carl

³ Per ulteriuras infurmaziuns cfr. il *Lexicon da teater svizzer* e l'Archiv da cabaret svizzer, www.cabaret-archiv.ch.

⁴ Semadeni ho scrit eir pü tard töchs caracterisos dad el sves e dad oters scu «cabaret» – il gö auditiv *Tschütt d'ui* 1969, il töch *Il Chapè*, giuvo sül palc e scu film televisiv dal 1974 e l'emischiun da Radioscola *La guerra da las gillinas* 1976.

⁵ Cfr. l'emischiun dad Ernst Denoth, registreda a Sent dal 1980: *In Chasa Biert, inscunter pels 70 da Jon Semadeni e 60 da Cla Biert*, Semadeni ASL D.3.1.7.

gelica Biert. Insembel cun Men Rauch chi sunaiva eir la guitarra, accompagnaiva l'actura da professiun Angelica Biert il program vi dal clavazin. Las culissas per l'inscenaziun faiva l'artista Madlaina Demarmels e Mengia Semadeni s'occupaiva da tuot ils aspets dad organisaziun ed administraziun. Las diversas rapreschantaziuns in differents lös in Engiadina e Val Müstair, ma eir a Cuira, a Turich, Berna e Genevra gnivan organisadas da las secziuns da l'Uniun dals Grischs e da l'organisaziun da students Ladina. Scu cha's po dedüer da las criticas gniva il program suvenz inramo da chanzuns rumauntschas chantedas dals coros dal lö, e zieva il teater cuntinuaiva la saireda cun ün bal.

Documentaziun

Per il program da *La travaglia dal docter Panaglia* 1954 es gnieu publico ün dret quadern da program cun üna cuverta illustrada da Madlaina Demarmels. Dasper las infurmaziuns sur dal cabaret cuntegna el numerusas reclamas da butias ed impraisas da la regiun. Chi so scha quels affers vaivan contribuieu eir qualchosa vi dals cuosts? Aint il quadern da program vain commento traunter oter il möd da lavurer dals trais autuors:

La paglioula da quist cabaret

In üna stüva engiadinaisa a Scuol-suot, tanter magöls e cigaretts e scrittom e fuatscha grassa e vin Burgogna, in üna tremenda fümaglia, tschaintan intuorn maisa trais agens cumpogns: Men, Jon e Cla. Minchün ün muond dapersai, mo tuots trais prais d'üna paschiun: intraschoular üna giaischla chi pizcha sainza ferir! Muossar deblezzas e nardats umanas in ün spejel impertinent ed elegant; quai ha tantà talmaing a quists trais campels serius e dalettaivels chi nun han pudü resister. (Rauch e. a. 1954:2)

Tenor quistas indicaziuns haun ils trais scriptuors specialiteds differentas: Semadeni es respunsabel per la lingia dramatica e per ün fil cotschen, Men Rauch per inspiamaints, inspiraziuns e rimas e Cla Biert per stucs e satira. Minchün dals trais scriva singuls töchs chi vegnan alura repassos insembel, fin cha ils numers da cabaret sun cumplets. In ün oter lö disch Semadeni ch'el lavura plaun e sviluppia sias lavuors düraunt ans, ma ils numers da cabaret sun gnieu scrits in maniera immediata e spontana. «Intraschoular» es üna caratteristica tuchanta per la construcziun da quists texts plain citats ed allusiuns a cultura e litteratura rumauntscha pü nouva e pü veglia, da la *Renatschentscha dals Patagons* da Reto Caratsch als surnoms da las vschinaunchas ed a chanzuns populeras contemporaunas fin a las veglias chanzuns our dal temp da Baldirun.

purschè: *men* S-chüsai, ma gniff'es asera,
perchè hoz nu port la mascra.
Ma sas, quai vain dal fuar aint illa merda da la
uglio gliend scorta
e na dal scuar davant mi'aigna porta!

pot: Sta sü tü asen schmalajà e di üna jada la vardà!

asen: Eu sun l'asen e m'impip dal muond ch'el sia quader *o* raduond.

ella Eu giov a setemez e tschinquina,
magl oura sterlà e sterlina.
Il vin n'haja plü jent co l'aua
e bler plü jent amo la fraua.
Minchatant fetsch eir ün svoul
our il Plan Tirol

madama

pot: Ingiò esch Ramoschan, tü figl d'ün chan?

men süblà: Cun süblas vaina schmers il god da la Jürada,
cun gübels vaina pers ~~la stäifa~~ vaschinada
da quels chi stan sü Vnä
ingiò cha'l diavel es da chà
e'l Segner ma nu va!

pot: Ve oura Jaquen Schonbocker da Tschlin!

dr. P.: Mo quist m'es ün vaira utschlin!

Stavoglia
ella Schonbocker: No spragnain be per spragnar,
mettain ils raps aint il schucar,
e tils zoppain aint in nos sen
per nu'ls partir cun quels da PLAN! *M*

ma schi strattava da far punit
dal 1475.
als prelat gio pro la punit
ils Ramoschans sun ette sling
a Bart Gugl. home stama
il valures hero da Vnä
chi ho capo a mart chaus
salvandu quat ras ils Ramoschans
als Bart Gugl. fuo da quoroh
ed un schibel da Ramosch

Tiposcrit da lavur cun diversas annotaziuns our dal program da 1954:

Il Stavel sot

Ils Cabarets da la Panaglia nu sun gniews integros aint illas *Ouvras dramaticas* publichedas dal 1980, ils tiposcrits as rechattan però aint il relasch da Jon Semadeni a l'Archiv svizzer da litteratura ASL⁶. Cur ch'ella ho miss insembel e descrit quists materiels resguardaiva Mengia Semadeni scu cumpletta la collecziun dals tiposcrits cun lur numerusas annotaziuns our dal prozess da la lavur d'inscenaziun. Be in basa a quistas pêr paginas d'aspet provisoric nu füss que però brich facil d'as metter avaunt la realisaziun sül pale chi düraiva intuorn duos uras. Üna buna part da l'intrategnimaint d'eira nempe cumpost da chaunt, da musica e rapreschantaziun da teater, elemaints chi sun difficils da conserver per las generaziuns seguaintas. Uschè gnivan üna part dals texts miss in rima chantos tenor melodias cuntshaintas, ma güsta l'interpretaziun musicala dal program es displaschaivelmaing documentada be punctuelmaing. Las impreschiuns fotograficas, las algordaunzas da perdüttas e surtuot ün pêr registraziuns fattas pel radio güdan però bainquaunt per survgnir ün'impreschiun pü autentica.

Cuntgnieus

Temas centrels dal Cabaret da la Panaglia sun: ils progets per la producziun da forza electrica in Engiadina, lingua e politica da cultura rumauntscha e specielmaing ils raps chi maunchan als scriptuors, la politica grischuna, il turissem, l'amur e la morela. Il prüm program cumainza tenor il tiposcrit cun la seguainta *Introducziun* preschantada da Jon Semadeni:

Meis sars, stimadas duonnans,
eu di a tuot allegramaing,
a quels cun chotsch' ed a quellas cun schocca.
No train la panaglia da far painch.
A forza da trar eschan gnüds --- our'd clocca!
No dschain manzögnas e vardats,
no dschain nardats seriusitats
chi nu fan ne rier ne cridar.
Mo scha inchün s'less cupidar
chi'l gaivüschaina ün dutsch sön,
quel almain tascharà chamön.
Ch'el grofla pür in seis chantun
no'l pigliaran sü davo'l tschigrun.
Be culs plü scorts 5 -- 10 o 20
farana sü ün burlin painch.

⁶ Cfr. l'inventari online, <http://ead.nb.admin.ch/html/semadeni.html>: la signatura A-2 per texts e critica, C-3 per las fotografias e D-3 per ils documaints audiovisuels.

Tuot quai chi'd es ün pa da vaglia,
quai sto da clech illa panaglia,
perché quell'ha dal bel e dal bun
misteriusa forsa da striun!

Suotvi es noto cun rispli: «Hoz celebraina la festa da l'U.d.G. / che füss nos rumantsch sainza la festa e'ls custüms / Il rumantsch s'afà bain per slite-das e festas. / Per chosas plü solenas nu vaia / qua voula almain la lingua da Goethe.» (Semadeni ASL, A.2.1.). Il program dal 1951 es cumpost da numers independents scu *La Lia Rumantscha, Vinars, Chara lingua da la mamma, La Panaglia idraulica*⁷ e *Bal maschrà alpin*:

La *mumma romantscha* scu persunificaziun da la Lia Rumauntscha vain rapreschanteda da la postura imposanta da Cla Biert, chi cun sieus 1,89 m passa per «il pü grand autur rumantsch». Ils cabaretists nun eiran d'accord cun la politica da cultura da la LR chi, tenor infurmaziuns da Mengia Semadeni, nun ho contribuieu neir ünguotta a la lungia activited da la gruppa da teater *La Culissa*:

Eu ramass regals e subsidis
per sanar vos pissers e fastidis!
Eu guard cun grand'ranchüra
cha'l char Segner as perchüra.
Eu sun vossa mumma rumantscha
e la gromma ch'eu sgrom nun es rantscha.
Mia raccolta sun quistas bellas spias
ch'eu scumpart ad amis ed amias
chi's ramassan cun grand dalet
suot las alas da meis tet.

Promotura censur'ed editura
per hoz e per tuotta vita futura
sun eu l'origen da tuot bönn!
Quels chi nu craian, chi taschan chamön!

Il plaunt cha la Lia Rumauntscha nu sustegna las publicaziuns da scriptuors ingaschos scu Cla Biert e Reto Caratsch as po ler eir in lur chartas da quel temp⁸. Eir aint il program dal 1954 vain dedicho suot il titel *Il poet mortfom* ün inter numer al problem dal scriver e dals raps: Tenor ils cabaretists prevezza la concepziun d'art da la LR cha l'artist stöglija patir per

⁷ Quist tema, inclus singuls citats our dal program da cabaret, vain commento in connex cun la genesa dal raquint da Jon Semadeni *Il giat cotschen* (1980) in Ganzoni 2003.

⁸ Cfr. las correspondenzas aint il relasch dad Andri Peer al ASL.

ch'el saja bun da prodüer qualchosa inandret. Quist'idea vain piglieda absurdamaing pel pled, taunt cha il «poet mortfom» refüsa da manger cun la sprauza dad avair alura finelmaing l'inspiraziun vulida, circumscriita parodisticamaing cun «müravgliusa vgnüda» tenor la poesia *Mumaint creativ* (1948) dad Andri Peer. Pür cur cha'l poet vo in svanimaint da deblezza til vain tgnida üna liangia magica da subsidis suot il nes, e quella til fo resüster be dalum! (cfr. il motto cito suotvart).

Aint il seguond program vegnan las singulas scenas tematicas colliedas cun l'istorgia da dr. Adam de Panaglia, ün emigrant chi tuorna in patria e vuol imprendder a cugnoscher lingua e cultura e tschercha da's marider. El stu passer tres diversas staziuns, adüna accumpagno dal «pot», vd. dal mess u mas-chalch, chi'l güda in tuot las situaziuns e commentescha que chi capita. Quista figüra dal dr. Panaglia es traunter oter ün'allusiun a Giuseppe

Cla Biert sco *mumma romontscha*, 1951

Gangale: zieva ün examen favurabel in Chesa Grischa vain eir el per gli-
vrer tramiss our'd pajais. Ch'el sapcha memma bger e saja surtuot supe-
riur als «scorts dal Patnal», ün gremi da cultura grischuna. Mincha numer
dal program 1954 es accumpagno dad ün motto in rima:

1. *Binsan dr. Panaglia*: Üna persuna scorta / sta sco'l bouv davant la porta.
2. *Il stavel sot*: Mincha bes-cha fa seis viers / mo nu tour quai a traviars.
3. *Il poet mortfom*: Cur ch'el savura la liongia / schi squassa'l vers our da la mongia.
4. *Il pur suveran*: Quel es ün dals bravs, / el tetta paragrafs.
5. *Il stavel sura*: Murir sto tuot, eir il plü ferm! / Be Dieu sulet rest' in etern!

La sbandida dal Patnal, cun Mengia Semadeni, Angelica Biert,
Cla Biert e Men Rauch, 1954

6. *Cun ir her saira...*: Passà ils trenta / l'amur nun es pulenta!
7. *La guerra da palperi*: Per defender nos Grischun / nu manglain ingün chanun!
8. *L'examen in chasa Grischa*: Ün examen cun martuoira / pro la regenza oura Cuoira.
9. *La sbandida dal Patnal*: Co ch'ün docter instrui / tshüffa la charta da bain-servi. (Rauch e.o. 1954:10–11)

Ün aspet important dal cabaret es dimena da guardar davous la fatscheda da la cunvgnentscha üsiteda per fats politics e sociels. Scu cha Angelica Biert ho quinto eir düraunt la dieta da Lavin in meg 2010, druvaivan acturas e scriptuors üna buna purziun curaschi civil per s'expuoner cun temas brisants e musser «l'uman davo la mascra». Il böt principel da la cumpagnia da cabaret d'eira però da fer rier, traunter oter perche cha'l rier hegia ün'influenza pü sauna sül umaun cu il crider, scu cha vain commento aint il quadernin accumpagnant:

Rier e cridar – sulai e plövgia. Quai sun duos frars e perquai duos extremes. Il cridar es tant ün sensibel e ha adüna il man sül cour. Il rier percunter es ün vair buffun be sigls e scuffels, chaprizzis, stincals ed inspiamaints. Dal cour nu voul el savoir novas. Tant plü bain sa el far squassar il vainter chi vegnan las larmas [...] Mo cur cha'l rier ais töss-chantà sa'l eir toker il cour e t'il blessar.
(Rauch e. o. 1954:8)

Ils autuors as dumandan che nardets cha'l cabaret hegia fat per gnir resguardo dal muond scu iffaunt da la musa ligera. Cha que saja tauntüna ün'art chi fo respet, «da dir a la glieud las vardats in fatscha ed accoglier perquai amo applaus e riöz.» (Rauch e.o. 1954:14). Ils sforzs d'introducziun aint il quadern da program a quist gener poch üsito in terra rumauntscha as po interpreter scu ün piglier pel maun a la spectatura ed al spectatur, per tils der d'incler cha dessan tuottüna as divertir e nun hegian forsa dad esser sparmalos da la satira, eir sch'ella füss ün pô insaleda.

Metodas

Per provochar il rier da lur contemporauns s'inservan ils trais autuors da la *Panaglia* da cuntschaints mezs our dal register comic. Ün proceder per musser vi süin la realited es la parodia. Uschè vegnan transfurmedas in maniera parodistica poesias seriusas, pateticas ed idealisantas. Cun sbasser quists models da cultura ots ed armonics vers levels pü ordinaris e pü contradictorics vain provocho il rier. Ün exaimpel da quist gener es la chanzun *Fest'ais hoz* vertida da Peider Lansel, chi gniva chantada cun caracterisaziun musicala «intimamaing, larg» tenor üna melodia a quatter vuschs da Simon Breu:

Fest'ais hoz
tenor la versiun da Peider Linsel

Fest'ais hoz! I'l god la romma
be suot vusch scuttond ans vain.
Ils auals plü prus schuschuran,
ils utschlins plü leids salüdan,
e dalöntschi resun'il sain.

Fest'ais hoz! E la flurina,
ch'ün dumonda, disch da schi.
Hoz il tschêl plü blau as stenda,
il sulai glüsch'e respända
hoz plü cler co'n oter di.

Fest'ais hoz! E banadida
soncha pasch sur munts e plans.
O cha quell'a tuots palainta:
festa saj'e festa dvainta
eir i'l cour da tuots umans⁹.

Fest'ais hoz
tenor ils autuors da cabaret

Fest'ais hoz! Tuot as prepara
per girar sur munt e val.
Glied rumantscha, glied tudais-cha
chi'd es propi ün scandal.

Fest'ais hoz! In usteria
tingeltangel ais banni.
Qua ils homens lura sguazchan
Al char Segner els ingrazchan
per il vin da minchadi.

Fest'ais hoz! Sül tir da schaibgia
Ils tregants sun in acziun.
Ün tunöz as manifesta
chi fa schnöss a mincha festa
ed a nossa religiun.

Fest'ais hoz! Id es ün s-chandel
Co cha tuot as ha müdà:
Tuot vül ir a vair cumedgia
ed ingün nu va a predgia.
O tü muond degenerà.

Fest'ais hoz! Puzchada stangla
Cur chi ais a fin il di
Tuorn'a chasa la brajada
stuorna alcoholisada
E fa blau in lündeschdi.

Fest'ais hoz! Che schlascharia
chi's plainta in cumün
As megl'drai! 'schinà il diavel
Quia metta sü seis stavel
ed as buolla -- ün per ün¹⁰.

⁹ Cito tenor Linsel 1966:275s. La chanzun es publiched a cun notas in: *Engiadina. Collecziun da chanzuns ladinis per coro mixt*, Lipsia, Uniun dels Grischs, 1912:54s. L'autur es incuntschaint.

¹⁰ Cito tenor il tiposcrit in Semadeni ASL A.2.1.

Invezza da la chanzun solenna dal principi dal 20avel tschientiner preschaintan ils cumediants dal 1951 üna satira da la societad actuela, inua cha nu mauncha neir l'ironisaziun da las vuschs moralisantas.

Ün oter numer dal program es dedicho al mitus d'üna da las pü cuntschaintas poesias rumauntschas, *Il pur suveran* da Gion Antoni Huonder. Il pot introdüa quist eroe da l'istorgia grischuna davaunt la tenda:

pot: Ingiò es il paur, il pur suveran?
Chi ha protet nos Grischun dal tiran?
Ch'el as preschainta al docter Panaglia
il qual separa il gran da la paglia.

pur: In bella postura am vezza'l quia
percas ch'el voul far la fotografia

[...]

pur: Stimà sar docter, il pur grischun
chanta tuot an üna dubla chanzun.
Üna mittà es sten adattada
per festas cun coros in dis da parada.

Già l'aspettativa dal paur da cabaret ch'el vess da gnir fotografo (ün mister Schweiz *avant la lettre*?) lascha presümer ün müdamaint da stil daspö l'inscenaziun romantica da Huonder. Aunz cu chanter ils vers cuntschaints do il paur eir d'incler cha l'interpretaziun da Huonder vela surtuot per ils grands mumaints da promoziun publica:

Quei ei miu grepp, quei ei miu crapp,
Cheu tschentel jeu miu pei,
Artau hai jeu vus de miu bab,
Sai a negin marschei.

[...]

Quei mes affons, miu agien saun
De miu car Diu schengèt,
Nutreschel els cun agien paun,
Els dorman sut miu tèt.

[...]

Gie libers sundel jeu naschius,
Ruaseivels vi dormir,
E libers sundel si carschius
E libers vi morir.

Quists vers d'eiran gniews interpretos parodisticamaing eir già pü bod in differents möds¹¹. Ils cabaretists da la Panaglia faun ressortir scu otra vart da la «dubla chanzun» surtuot l'aspet da la dependenza finanziaela aint il minchadi dal paur:

Quei ei miu grep, quei ei miu crap
cheu tschentel jeu miu chil
quei ei la vacca da miu bap
~~dil Margadant pupil.~~
chi voul il fr. al kg.
~~Quei mes affons, mes paupers sclavs~~
~~schangetg dil Rübattel.~~
Da Berna sun in pauper sclav
e tetel Rübattel
Cul chil jeu sez sil paragraf
e sundel in rebel.
paupers
Gie ~~liber~~ sundel jeu naschieus
vi sils debits durmir.
Ils paragrafs sun fech carschieus
la vacca stu murir¹².

Il «pur suveran», suvenz interpreto eir scu simbol generel per ils Rumantschs, vain dimena demascro dals comediants scu interpret da paragrafs federels tuot oter cu liber.

Quists pêr exaimpels muossan, in che möd cha poesias e chanzuns sun üna basa importanta per il Cabaret da la Panaglia chi dvainta uschè üna sort d'antologia culturela. Ils autuors tschernan vvalidamaing texts cuntschaints per lur parodias, perche cha rier paun surtuot quellas e quels chi cugnuoschan l'originel. In quist sen ho il cabaret eir ün aspet didactic. Daspera as po il public però divertir eir cun da tuottas sorts impertinenzas cha minchün inclegia, per exaimpel a l'adressa da regents chantunels e federels in carica. E cun rimas curiusas e masdügls da registers linguistics dal pluffer fin al exagiaredamaing fuormel, scu i'l discuors d'avertüra dal president da la regenza dr. Tarno Zeus düraunt l'examen in Chasa Grischa¹³:

¹¹ Cito tenor l'artichel da Clà Riatsch 2002:115, inua cha vegnan tematisedas diversas otras parodias pü veglias e pü novas dal *Pur suveran*.

¹² Semadeni ASL, A.2.2. Tscherts plets e vers süil tiposcrit, in ün masdügl da sursilvan e ladin, sun strichos tres e substituieus cun notizhas da rispli na adüna legiblas. L'antieriur veterinari chantunel Christian Margadant es sto dal 1948 al 1956 cusglier guvernativ aint il departamaint grischun da l'intern e da l'economia publica, Rodolphe Rubattel dal 1947 al 1954 cusglier federel al departamaint da l'economia publica.

¹³ L'econom Arnö Theus es sto cho dal departamaint grischun d'educziun e da sanited dal 1951 al 1956.

- Zeus: [...] Sar docter, ch'el nun haja la tremblaröla
Uossa sto'l passar il purgiatöla
Ils experts sun quaint chi spettan
per t'il trar atras il pettan.
- Panaglia: Quist vain be dret e va fich bain
Eu n'ha güst il poppel plain
Che dumandas am farana? ...
- Zeus: Ch'el nu perda la tramuntana!
Primo: sias ideas avertas e zoppadas davart sias impreschiuns vissas,
dudidas, palpadas, savuradas ed insömgiadas davart ils s-chalins cultu-
rals retics ch'el ha gnü l'onur da tour suot ögl,
secundo: sias ideas exoticas e sias impreschiuns scientificas davart nos-
sas reuniuns, instituziuns, sauazuns, confusiuns, finanziaziuns, bürocrata-
tizaziuns, vachinaziuns ed otras schmaladischuns dals tschigruns
grischuns.
- Panaglia: ... da quists examens fetscha be ant püschagn
[...]
- Zeus: Stimats collegas e signuors regenzials, magistralas, festivals e bestivals:
Eu Als preschaint il cuntschaint e renomnä e ostinä docter Panaglia.
[...]

Scu ulteriur mez comic vain druvo il masdügl da linguas, cha eir scriptuors umoristics pü vegls scu Jon Demarmels e Chasper Po vaivan praticho cun success per criticher la bastardisaziun dal rumauntsch. Eir da quistas poesias umoristicas dal gener *pastiche* già publichedas vegnan integredas, per exaimpel l'ultima strofa da la poesia da Chasper Po *Rituorn* in ün numer da cabaret chi tematisescha l'intudas-chamaint dal rumauntsch our da spüra indifferenza dals indigens. In quista poesia da Po, chi'd es per se stess già üna parodia da la renomneda poesia *Retuorn* da Peider Lansel, vain l'emigrant chi tuorna sur il pass dal Bernina confronto in patria cun prümas impreschiuns inaspettedas:

... ma cur ch'el riva il patriot
sper a seis munts natala,
il prüm salüd ais ün «Verbot»
tudais-chs sün pösts e pals!
Pertuot be estras inscripziuns
d'inrar alch in ladin; ---
Pero sperain sün temps plü buns...
«Fräulein noch ein Quintin!»¹⁴

¹⁴ Cito tenor Po 1996:21. Per Chasper Po e sieu masdügl da linguas cfr. Riatsch 1998: 141-159, per sieu dialog poetic cun Peider Lansel cfr. Riatsch 2001.

Per criticar l'adöver negligiaint dal rumauntsch as spordscha natürelmaing l'imna *Chara lingua da la mamma*. Uschè vain transfurmo eir il text romanticamaing patetic da Gudench Barblan:

Chara lingua da la mamma,
tü sonor rumantsch ladin,
tü favella dutscha lamma,
o co t'am eu sainza fin.

Chara mamma da la lingua
Tü rumantsch sonor e frais-ch
Tü favella chi's distingua
per masdar cun il tudais-ch. (1951)

Aint il program dal 1954 s'agiundschan a la dumanda linguistica pü explicitamaing las problematicas dal turissem e dals raps per la cultura. La variasiun da la *Chara lingua*, quista vouta intuneda sün üna melodia da jazz, vain declameda dal poet travestieu da «pajaz» giuvo da Men Rauch. In allusion als lös da turissem, quella vouta pü importants in Engiadin'Ota, vain l'ultima quartina chanteda in puter:

Sun ils raps però in trais-cha,
e scha no lain guadagnar
lura jain a la tudais-cha
e'l ladin quel po zofflar.

[...]

Gio l'infiern dal bar la pêra
baiva schämpis cul buchel.
Ma dal pcho la s-chabellera
ans alvainta sü in tschêl --- (1954)

Resun

Illa *Schweizerische Theaterzeitung* dal 1952 preschainta Tista Murk il prüm Cabaret da la Panaglia cun ün lung artichel ed üna seria da fotografias (cfr. Murk 1952). Eir aint illa critica da la *Neue Bündner Zeitung* dedicheda a la rapreschantaziun da Cuira vain caracteriso il cabaret in möd fich positiv:

Was uns hier geboten wurde, kann in einem kurzen Bericht niemals festgehalten werden. Mit feinem Geist, träfem Witz und gutem schauspielerischen Können wurde in einem quasi Non-stop-Programm das Alltagsleben der Romanen unter die Lupe genommen und so köstlich persifliert, dass der vollgepfropfte Saal von Anfang bis Schluss der Darbietungen im Bann des Bühnengeschehens verharrte. (NBZ 1951)

Eir il seguond program chatta ün resun fich positiv, ma minchataunt eir impissamaints sceptics. Zieva üna rapreschantaziun a Zuoz in occasiun da la radunanza annuela da la CRR commentescha Ludovic Hendry la scena descritta survart our dal numer *Stabel sura* per la *Gasetta Romontscha*. El nu pera entusiasmo dad üna tela «profanaziun» d'üna chanzun patriotica:

En ina bar moderna entaupa el [dr. Panaglia] la generaziun hodierna, bials e bialas che fan fers e saltens exotics per excellenza, strubegian tgierp, peis e bratscha sco in vierm sia membra sut las rodas d'in carr, sch'el ha aunc en in encarden in techelin della veta. – La schenta seturpegia buca de profanar ina chanzun sco la chanzun «car lungatg de mia mumma» ed adattar quel per lur sault stravagau e mitgiert. (Hendry 1954)

Impreschiuno ho specielmaing la prastaziun da Men Rauch cun sieus 64 ans. Aposta per accompagner il lung program da cabaret cun sia guitarra vaiva el piglio uras tar ün scolar dal virtuos Spagnöl Andrea Segovia. A cruder per terra in maniera teatrela invezza til vaiva instruieu Angelica Biert.

Il resun al cabaret es remarchabel fin al di d'hoz. Uschè ho l'iniziant da l'Archiv da cabaret svizzer a Thun respus a l'invid per la commemoraziun dal tschientiner da Jon Semadeni cun üna proposta d'invista in sia documentaziun chi cuntogna traunter oter singulas fotografias originelas cha's crajaiva persas (cfr. ill. 1 e 4).

Bibliografia

Litteratura

LANSEL, PEIDER

1966 *Ouvras. Poesias originalas e versiuns poeticas*, Samedan, UdG e LR

PO, CHASPER

1996 *Rimas*, edd. Göri Klainguti e Clä Riatsch, Schlarigna, UdG

SEMADENI, JON

1980 *Ouvras dramaticas*, (ed.) Mengia Semadeni, Samedan

ASL Relasch da Jon Semadeni a l'Archiv svizzer da litteratura, Biblioteca naziunela, Berna. L'inventari es da chatter online sül site, www.nb.admin.ch/asl

RAUCH, MEN, SEMADENI, JON e BIERT, CLA

1954 *La Travaglia dal dr. Panaglia*. Quadern da program, in: Semadeni ASL, A.2.3.

Critica

HENDRY, LUDIVIC

1954 *Cuminonza Radio romontsch e radunonza gen. della URS a Zuoz*, in: *Gasetta Romontscha* 1-10-1954

GANZONI, ANNETTA

2003 *Zur Spurensicherung eines Polit-Krimis – Anmerkungen zum literarischen Nachlass von Jon Semadeni*, in: *Ladinia* XXVI–XXVII, 2002–2003: 379–404

MURK, TISTA

1952 *Ein rätoromanisches Cabaret*, in: *Schweizerische Theaterzeitung*, 2-1952: 14–15

Neue Bündner Zeitung

1951 M., *Uniun dals Grischs*, in: *Neue Bündner Zeitung* 4-12-1951

RIATSCH, CLÀ

1998 *Mehrsprachigkeit und Sprachmischung in der neueren bündnerromanischen Literatur*, Chur, Bündner Monatsblatt

2001 *Ein Dichter und ein Reimer? Zum Verhältnis von Peider Lansel und Chasper Po*, in: edd. Peter Wunderli, Iwar Werlen, Mathias Grünert, *Italica-Raetica-Gallica, Festschrift Ricarda Liver*, Tübingen, Basel, Francke, 2001:99–114

2002 «*Quei ei miu joint....*». *Critica e parodia da «Il pur suveran» da G.A. Huonder*, in: *ASR* 115, 2002:115–132

Ouvras da consultaziun analogas e digitalas

Archiv da cabaret svizzer, www.cabaret-archiv.ch. Quist archiv es gnieu fabricho sü da Hansueli von Allmen.

Archiv svizzer da litteratura a la Biblioteca naziunela, cfr. www.nb.admin.ch/asl

Fonoteca naziunela svizra: www.fonoteca.ch

KOTTE, ANDREAS e. a. (edd.)

2005 *Lexicon da teater svizzer*, Zürich, Chronos